

Besenyi Vendel

ÚJ HADOSZTÁLY ALAKULT JÁSZBERÉNYBEN

A Zrínyi Katonai Könyvkiadó gondozásában Kis András tollából 1979-ben Az 1. hadosztály, 1995-ben pedig A Magyar Honvédség újjászervezése (1945) címmel könyv jelent meg. Mindkét kötet jelentős jászberényi vonatkozású adatot tartalmaz, ezeket szeretném megosztani a Tisztelt Olvasókkal, valamint e könyvek alapján szeretnék rövid áttekintést adni az Ideiglenes Nemzeti Kormánynak a magyar honvédség újjászervezése érdekében 1945. április végéig tett intézkedéseiről.

1945. január havában magyar fegyverszüneti delegáció tárgyalt Moszkvában. Január 18-án az Ideiglenes Nemzeti Kormány külügyminisztere a Szovjetunió, Nagy-Britannia és az USA képviselői előtt rövid nyilatkozatot tett. Fegyverszünetet kért, elmondta, hogy a magyar nép akarata ellen vett részt a háborúban, de annak terheit vállalni kell. Kérte a szövetségeseket, hogy olyan terheket rójanak hazánkra, melyet annak gazdasági helyzete elbír.

Nyilatkozatának utolsó két mondata az alábbiak szerint hangzik, *„Égünk a megtorlás vádjától, s ezért kormányunk első feladatának tartotta, hogy hadat üzenjen a németeknek. Kérjük a szövetséges hatalmakat, tegyék lehetővé, többek között a fegyverszüneti feltételekkel, hogy minél nagyobb erők bevetésével részt vegyünk a hitlerizmus elleni végső csatában, s ezáltal örökre lemoszuk a gyalázatot, amelyet az előző kormányok bűnös politikája hozott ránk. „*

A nyilatkozat elhangzása után Molotov, a Szovjetunió külügyminisztere átadta a magyar delegációnak a Magyarország részére kidolgozott fegyverszüneti feltételeket. A Fegyverszüneti Egyezményt 1945. január 20-án írták alá. Aláírói a szövetséges hatalmak nevében: Vorosilov (a Szövetséges Ellenőrző Bizottság - SZEB későbbi elnöke), Magyarország nevében: Gyöngyösi János külügyminiszter, Vörös János hadügyminiszter és Balogh István miniszterelnökségi államtitkár (Balogh páter). Az egyezményben többek között szó van arról, hogy *„Magyarország megszüntette az Egyesült Nemzetek elleni viselt háborúját, Németországgal fennálló minden viszonyát megszakította és hadat üzent Németországnak.”*

Fontos pontja az egyezménynek a magyar fegyveres erőkre vonatkozó rész. A kormány kötelezi magát, „olyan mérvű szárazföldi, tengeri és légi erő fenntartására és rendelkezésre bocsátására, amilyent a Szövetséges (Szovjet) Hadsereg Főparancsnoksága a fővezetése alatt álló szolgálatra megállapíthat. Ezzel kapcsolatban Magyarország legalább nyolc nehéz fegyverzettel ellátott gyaloghadosztályt állít ki.” Abban az időben egy hadosztály 14 000 főből állt. A nyolc hadosztály felállításához 130-140 ezer főre lett volna szükség. Az ország katonakörosztályának nagy része még harcolt, másik jelentős része pedig hadifogolytáborokban volt. A katonai közigazgatás a háború következtében megsemmisült, sok volt a katonaszökevény, mindent előlről kellett kezdeni. A kormány fontos politikai kérdésnek tartotta a katonai alakulatok felállítását és harcba küldését a németek ellen és mindent elkövetett az alakulatok megszervezése érdekében. Ma már tudjuk, mindez illúzió volt, a szovjetek nem tartottak igényt a magyar hadseregre, ezt Gerő Ernő még 1944 decemberében meg is fogalmazta.

A kormány két hadosztályt tudott felállítani a háború befejezéséig, a hatodikat és az elsőt, valamint kísérlet történt a hetedik hadosztály felállítására. Ezek a hadosztályok is csak 10500 fővel alakultak meg (az ún. „B” hadrend szerint). Az Ideiglenes Nemzeti Kormány első katonai alakulata a Debrecenben 1945. február 25-én Maléter Pál főhadnagy vezetésével megalakult hatodik honvéd őrszászlóalj volt, mely március 1-jén ünnepélyes őrségváltás keretében átvette a kormány védelmét. Március 4-e a hatodik gyaloghadosztály születésnapja Debrecenben. Március 7-én alakult meg ugyancsak Debrecenben a hatodik hadosztály „felesleges” embereiből – 123 utász, 124 műszaki gépkezelő, 117 hidász és 118 vasútépítő katonai részvételével – az első vasút- és hídépítő zászlóalj. Végezetül pedig március 26-án az első gyaloghadosztály Jászberényben. Ezen kívül alakult meg ebben az időszakban Budapesten két zászlóalj: az 1.sz. őrszászlóalj és a Dózsa György zászlóalj.

Új hadseregbe toboroztak

A felállítandó alakulatokat a Honvédelmi Minisztérium toborzással, a hadifogolytáborokból átveendő személyekkel és sorozással (bár ehhez nem sok reményt fűztek) kívánta megoldani. A toborzási felhívás szövegét Vörös János vezérezredes 1944. december 13-14-én fogalmazta meg, s december 23-án a kormány elfogadta. 1945. január 19-én adták nyomdába.

A nyomda 40 000 példányban kinyomtatta, és azt a hónap végén szétvitték az ország felszabadított részeibe. Kiadása dátumaként 1945. január 20-át tüntették fel, a Fegyverszüneti Egyezmény aláírásának napját. Ezzel a felhívással kezdődött el az új hadsereg felállítása Magyarországon. A toborzáson a 18-42 éves férfiak és a 18-40 éves nők jelentkezését fogadták el. Aki elhatározta, hogy belép az új hadseregbe, jelentkezett a helyi polgármesteri hivatalban, illetve a községházán. Nevét felírták az önkéntesek listájára, a névsort felterjesztették az alispáni hivatalba, onnan pedig a Honvédelmi Minisztériumba. Az önkéntes jelentkező hazament, végezte tovább a munkáját és várta a katonai behívóparancsot. A Jászsági Szabad Nép 1945. április 29-i tudósítása szerint: „A Jászságban 20000 önkéntes jelentkezés történt az új demokratikus néphadsereg kötelékébe való felvételre”, ami 9700-zal több mint amennyit erről a területről kértek, így a honvédelmi miniszter ezen a területen sorozást nem rendelt el. A miniszter dicséretben részesítette a Jászság fiatalságát.

Következő lépésként a kormány utasításokat adott ki az 1938 előtti országhatárokon belüli katonai közigazgatás újjászervezésére. Felépítésük az alábbiak szerint alakult:

- első fokú katonai közigazgatási szervek: népmozgalmi nyilvántartó hivatalok a városokban
- másodfokú katonai közigazgatási szervek: bevonulási központok a járási székhelyeken és a megyei városokban
- harmadfokú katonai közigazgatási szervek: honvéd kiegészítő parancsnokságok a megyeszékhelyeken
- negyedfokú katonai közigazgatási szervek: honvédkerületi parancsnokságok az ország 7 nagyvárosában.

Január 31-én a honvédelmi miniszter az alábbi honvédkerületi parancsnokságok szervezését rendelte el:

- honvédkerületi parancsnokság székhelye: Budapest
- honvédkerületi parancsnokság székhelye: Székesfehérvár
- honvédkerületi parancsnokság székhelye: Szombathely
- honvédkerületi parancsnokság székhelye: Pécs
- honvédkerületi parancsnokság székhelye: Szeged
- honvédkerületi parancsnokság székhelye: Debrecen
- honvédkerületi parancsnokság székhelye: Miskolc

Mivel az ország jelentős területén még harcok folytak, az érdemi munkát csak a szegedi, a debreceni és a miskolci kerületben lehetett elkezdni, valamint a budapesti kerület már felszabadított részein.

Úgy a debreceni, mint a jászberényi hadosztály katonái hadifoglyokból kerültek ki.

Sztálin 1944. december 1-jén – amikor a magyar küldöttséggel az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakításáról tárgyaltak – beszélt a felállítandó magyar hadseregről is, és elmondta, hogy ehhez rendelkezésre bocsátja a szovjet kormány a magyar hadifoglyokat, a zsákmányolt fegyvereket és egyéb anyagokat.

A dolgok azonban nem ilyen egyszerűen alakultak. 1944. végén 61 ezer magyar hadifogoly volt szovjet fogságban. Ebből 36 ezer a hátszágban, 24 ezer a fronton és 1000 fő hadifogoly kórházban. Magyarországon négy nagy gyűjtő és több kisebb táborban voltak elhelyezve a fogságba került katona és civil személyek. A négy nagy gyűjtőtábor helye Gödöllő, Cegléd, Baja és Jászberény. Jászberényben az átlagos létszám 7 és 10 ezer fő körül mozgott.

A foglyok a jásztelki úti laktanyában, a mellette lévő Vásártéren (sátrakban) és a nagykátai úton lévő méneskari laktanyában (a volt Méntelepen) voltak elhelyezve. A jászberényi tábor a 2. Ukrán Front 33. számú hadifogolytábor volt. 1945 januárjában ebből a táborból adták át az első tiszteket az új Honvédelmi Minisztériumnak. A jászberényi Hadifogolytáborban alakult meg a „Rózsa Sándor” távbeszélő építő zászlóalj, mely a front alárendeltségében Brünn és Bécs közelébe is eljutott. Az elsőként megalakított magyar vasútépítő zászlóaljak innen kapták parancsnokaikat. A jászberényi fogolytábor lakója volt több között Cziffra György zongoraművész, Tóth Lajos operaénekes, Szalatnyay József festőművész, Harmatta János nyelvész, Csomány Endre (ha rövid ideig is) a Görgey zászlóalj parancsnoka. És több olyan tiszt is, akik korábban Jászberény valamelyik laktanyájában szolgáltak. E tábor kb. 2000 embert adott át a Debrecenben megalakult 6. hadosztálynak is.

A táborok névleg ugyan a frontparancsnokságokhoz tartoztak, valójában az NKVD táborai voltak. Berija belügyi népbiztos rendelkezett felettük, illetve az NKVD-n belül működő Hadifogoly és Internáltügyi Csoportfőnökség, melynek I. Petrov altábornagy volt a vezetője.

A táborparancsnokok csak Petrov altábornagy utasítására adhatták át a magyar hatóságoknak a foglyokat, de Petrov is a Szovjetunió Állami Védelmi Bizottsága, vagy Berija parancsára adhatta ki ezt az utasítást.

A hatodik debreceni hadosztály szervezése 1945. február 4-től március 4-ig tartott. Katonái a gödöllői, a jászberényi, a mezőtúri, valamint szovjetunióbeli táborok önkénteseiből kerültek ki, mintegy 12 ezer ember. 10 500 főt osztottak be a hatodik hadosztályba, a fennmaradó létszámból pedig megalakult az első vasút- és hídépítő zászlóalj.

Hadifoglyok és önkéntesek

1945. február 16-án Kondratov vezérőrnagy, a SZEB katonai osztálya részéről közölte a honvédelmi miniszterrel, hogy Budán magyar önkéntes századok harcoltak a szovjetek oldalán és ezeket az önkénteseket átadják a magyar kormánynak. Azonban az események nem egészen így történtek. Budapesten a harcok elcsitulása után a budai önkénteseket kivonták a második Ukrán Front kötelékéből és Kelenvölgyben helyezték el őket. Február 26-án reggel váratlanul sorakoztatták őket teljes felszereléssel. Ezredparancsnokuk közölte velük, hogy Jászberénybe mennek gyalogmenetben, és ott a kormány utasítása szerint az új, alakuló demokratikus hadseregbe lesznek beosztva. Kőbánya – Rákospalota – Maglód – Süllyás – Tápiószecső – Nagykáta útvonalon március 1-jén érkeztek meg. Jászberényben azonban nem a kormány képviselői fogadták őket, hanem – nyitott kapuval, katonai zenekarral – a foglyotábor politikai helyettese. Az ezred a parancsnok utasítására felsorakozott a jászteleki úti laktanya előtti téren. A politikai helyettes szép beszédet mondott, dicsérte a Budáról jött magyar katonákat és fegyvertársként nevezte őket, majd utasítást adott parancsnokuknak, Variházy Oszkár alezredesnek, hogy az ezred rakja le a fegyvert. Ezután a parancsnok vezényszava hangzott: „Vigyázz! Fegyvert rakd le!” A katonák mérgesen eldobálták fegyvereiket. A lefegyverzett katonákat a zenekar hangjaira bemasírozatták a hadifogoly táborba.

A tábor parancsnoksága fel volt készülve arra az eshetőségre, ha a budaiak önként nem rakják le a fegyvert. A laktanya előtti tér négy sarkába rejtett tüzelőállásokban gépfegyverek voltak készenlétben, kezelői személyzettel egyetemben.

Február 26-án a SZEB katonai megbízottja újabb hírt közölt a HM-el: Jászberényben a közeli napokban újabb egy hadosztályra való volt hadifogoly kerül átadásra. A hadügyminiszter ezért jelölte ki Jászberényt az első (budapesti) magyar hadosztály felállítási helyéül. Moszkvában tehát engedélyezték a második magyar hadosztály felállítását is.

Március 1-jén a honvédelmi miniszter Fülöp József vezérkari őrnagyot kinevezte a megalakítandó első magyar gyaloghadosztály vezérkari főnökévé és utasította, hogy a SZEB megbízottjával és egy minisztériumi összekötő tiszttel induljon Jászberénybe, és ott a második ukrán front hadifogoly táborából vegyen át 10 500 embert és alakítsa meg a hadosztályt.

Batta György vezérkari százados és Alekszej gárdaezredes társaságában 10 órakor elindultak Debrecenből és 15 órára érkeztek Jászberénybe. Ide azonban a foglyok kiadásával kapcsolatos parancs még nem érkezett meg, közölte velük a parancsnok. Alekszej és Batta még aznap visszament Debrecenbe, Fülöp József Jászberényben marad. A táborparancsnok kérésére megengedte, hogy bemehet a táborba és megkezdheti a szervezőmunkát. Ezt március 2-án el is kezdte.

A munka nem volt egyszerű. A jászberényi hadifogolytáborban ekkor 7000 magyar volt. Közülük a szovjetek 1300 személyt igénybe vettek az általuk létrehozott vasútbiztosító ezredbe. Tehát csak 5700 ember közül lehetett választani. Ezek többsége fáradt, törődött és beteg volt, voltak közöttük 42 év felettiek is, 25 %-uk nem volt katona, sokan polgári ruhában kerültek fogságba. Sok volt az elkeseredett közöttük.

Fülöp a táborban a fogságba esett főtisztekkel beszélt először, a szervezőmunkát velük kezdte el. A tisztek a szabadulás reményében szinte önként jelentkeztek. Ismertette velük, hogy az első hadosztály keretében milyen kötelekeket kell létrehozni. Kijelölte az ideiglenes parancsnokokat és utasította őket, hogy a különböző egységek és alegységek szervezését kezdjék el.

A hadifoglyok két laktanyában voltak elhelyezve, mindkét laktanyában megindult a szervezőmunka. Ezt a kijelölt parancsnokok önállóan végezték. Kétféle szervezőmunka volt, a magyarok szervezték a kötelekeket, az oroszok pedig kiszúrták ezekből a nekik nem tetsző személyeket.

A volt csendőröket, német nevűeket, vagy akit valaki fasiszta érzelműnek, ellenségnek mondott, azok nevét kihúzták a névsorból. Ők a Szovjetunió valamelyik hadifogolytáborába kerültek. Ezért húzódtott el úgy Debrecenben, mint Jászberényben a hadosztály személyi állományának átadása, a hadosztály megszervezése. Ez Jászberényben is 26 napot vett igénybe.

Közben gondoskodni kellett a hadifogolytábor utánpótlásáról is, máshonnan kellett ideszállítani embereket, hogy a szükséges 10 500 fő átadását biztosítani tudják. Ez is időt vett igénybe. A hadosztály parancsnokát 1945. március 4-én nevezték ki Szalay Tibor tüzér alezredes személyében, aki március 7-én érkezett Jászberénybe. A szervezőmunka beindítása után március 7-e és 15-e között sem a hadosztályparancsnok, sem a vezérkari főnök nem léphettek be a hadifogolytáborba. A táborparancsnok ezt azzal indokolta, hogy ezen idő alatt a meglévő foglyok közül a megbízhatatlanokat kiválogatják és elszállítják, valamint az új foglyokat átveszik. Lényegében tehát a 10500 főt átadásra előkészítik. - Így az egyes kötelékek felállítására befolyásuk nem volt.

A hadosztály parancsnokság a méneskari laktanyában

Eldöntendő kérdés volt, hol legyen a hadosztály-parancsnokság, hol szállásolják el a katonákat. A hadosztály szervezésének központja a méneskari laktanya – azaz a Méntelep, később a Jászsági Állami Gazdaság központjának épülete, a jelenlegi Nagykátai úton –lett, melynek irodaépületeiben alakult meg a hadosztály-parancsnokság, a két hatalmas lóistálló pedig az emberek ideiglenes elhelyezésére szolgált. (Az épületek egy részét 2005-ben lebontották és ezen a területen építették fel a TESCO áruházat). A fogolytáborból átvett embereket ide irányították, itt vették a katonákat végleges nyilvántartásba és innen indították útra az egyes egységeket a kijelölt körleteikbe.

A foglyok átadása március 20–26. között történt az alábbiak szerint:

<i>Átadás-átvétel napja</i>	<i>Az átadott-átvett létszám</i>			<i>Megjegyzés</i>
	<i>tisztek</i>	<i>- legénység</i>	<i>- összesen</i>	
1945. III. 20	126	3 323	3 444	többségük budai önkéntes
1945. III. 22	199	1 000	1 199	
1945. III. 23	32	2 000	2 032	
1945. III. 24	-	1 390	1 390	
1945. III. 25	9	1 128	1 137	
1945. III. 26	2	1 294	1 296	
<i>Összesen:</i>	<i>368</i>	<i>10 135</i>	<i>10 503</i>	

A hadosztály-parancsnokság, a harmadik gyalogezred, a híradó század, a hadosztály vonatból az ételmezési oszlop és a tábori kórház Jászberénybe települt. A hadosztály többi részét a környező falvakba helyezték ki. A 2. gyalogezrednek Alsóegreskáta, az 1. gyalogezrednek Jászfényszaru, az 1. tábori tüzérezrednek és az 1. gépi vontatású légvédelmi gépágyú ütegnek pedig Kerekudvar lett az állomáshelye.

Az átvett hadifoglyok között sok volt az idős és beteg. Mindenkit orvosi bizottság elé állítottak, a betegeket három hónapos szabadságra, a nagyfokú fizikai leromlottság miatti személyeket pedig 4 hét egészségügyi szabadságra küldték. A trianoni határon túli személyeket pedig nem lehetett az új magyar hadseregbe beosztani, csak ha felvették a magyar állampolgárságot, ezért őket le kellett szerelni. A beteg és a leszerelt katonák pótlására az első hadosztály 2100 toborzott fiatalot vonultatott be a Jászságból, és ebbe a hadosztályba osztották be a debreceni őrzászlóalj nagyobbik részét, továbbá a budapesti önkéntesekből szervezett első őrzászlóaljat is.

Az első hadosztály katonáinak fele a megalakuláskor polgári ruhát viselt. Elsőként a katonaként elfogott személyek ruházatát hozták rendbe, a civilként elfogottak és az önkéntesek a hadművelési területre utazás közben, Körmenten kaptak katonaruhát. Fehérnemű anyagot a Vörös Hadsereg utalt ki részükre.

A Vörös Hadseregtől kaptak 1000 db lovat, szekereket a környékbeli gazdáktól vásároltak. A fegyvereket, a haditechnikát szintén a Vörös Hadsereg biztosította részükre. Március 24-ig a fegyverzeti anyag mintegy 40 %-át kapták meg a második Ukrán Front Zsákmányügyi Hivatala budapesti (Kőbánya - vasúti pályaudvar) raktárából.

A személyi állomány, most már mint katonák is (nem mint foglyok) a körletekben éltek mindennapi életüket. Kiképzésen vettek részt, körletük környékén aknamentesítési munkákat végeztek, a lehetőségekhez képest igyekeztek rendben tartani ruházatukat és a meglévő és bővülő haditechnikát, részt vettek annak beszerzésében (országos járművek, lovak, lószerszámok), és részt vettek annak felkutatásában. A hadosztályparancsnok a bognár szakképzettségű katonákat kivezényelte a jászberényi bognárokhoz, a fogatolt járművek mielőbbi elkészítése céljából.

A hadosztályparancsnok intézkedett a fegyelem megszilárdítása érdekében, április 3-án a szökések elharapódzásának megakadályozására elrendelte a rögtön ítélő bíraskodás kihirdetését. Április 7-én és 8-án a vezérkari főnök intézkedést adott ki a katonák között elharapódzó nemi betegség és a szórványosan fellépő tífusz megbetegedések megelőzésére. Április folyamán megszervezték az állategészségügyi szolgálatot is. Március 30-án a hadosztály-parancsnok utasítására alegységenként megszervezték a tiszti könyvtárakat, minden alegység megkapta a kiutalt könyveket.

A hadosztálynapló tudósítása szerint április 15-én minden szálláskörletben megünnepelték az ország felszabadítását. Az ünnepségen a polgári hatóságok, a pártok, a Vörös Hadsereg képviselői mellett az egyes települések helyi lakossága is nagy számban jelen volt. A jászberényi ünnepségről a Jászsági Szabad Nép 1945. április 22-i száma részletes beszámolót közöl. Először a szovjet katonák temetőjénél Farkas János, a helyi Szociáldemokrata Párt elnöke mondott beszédet. Innen az Internacionálé hangjai mellett a jelenlévők átvonultak az ünnepség színhelyére, ahol a Hadosztály csapatai, a Független Kisgazdapárt és a Polgári Demokrata Párt felsorakozott tagjai várták az ünnepség kezdetét. Az ünnepi beszédet Szalay Tibor alezredes, a hadosztály parancsnoka mondta. Andik István szakaszvezető elszavalta Ady: Magyar jakobinus dala c. versét, majd Csík Péter ügyvéd a Kommunista Párt helyi szervezetének vezetője beszélt a Nemzeti Bizottság nevében.

A beszéd után Molnár Tibor örvezető Ady: A tűz csiholója c. versét adta elő. Majd Kósa Pál „Fiatalos lendülettel, magával ragadó hévvel beszélt”... A beszédeket a Szózat közös eléneklése követte. Ezután a résztvevők a Városháza elé mentek „ahol az orosz és magyar parancsnokság vezetői előtt a hadosztály katonái példás és fegyelmezett rendben, díszmenetben vonultak el.”

A város lakossága május 1-jén is várta a katonákat az ünnepségre, azonban a hadosztály már ekkor megkezdte elvonulását a hadműveleti területekre, így csak küldöttséggel képviseltették magukat.

Néhány szót szólnunk kell a katonák hangulatáról is. A fogságból szabadulva az emberek örültek, de nem látták tisztán a további sorsukat. Közülük jó néhányan Vörös János vezérezredes által kiadott „frontátlépő” igazolvánnyal álltak át a Vörös Hadsereg oldalára, ennek ellenére meg kellett szenvedniük a hadifogságot. A hadifogolytáborból nem mindenkit engedtek át a hadosztályhoz, a budai önkéntes ezred tagjaiból is néhány személyt visszatartottak a táborban. Demoralizálólág hathatott a katonákra, hogy március 28-án a szemük láttára vitték vissza a hadifogoly táborba a 2. gyalogezred parancsnokát, Papp Gyula alezredest. A hadosztály naplójában erről az alábbi olvasható: „Alexejew g. alez. jelentette a HOP-nak, hogy az N.K. WD. kéri Papp Gyula alez.-t. Vád: partizánok ellen mérszárlásokban vett részt.” (AHOP Papp Gyulát visszaadta a 33.sz. Hadifogolytábornak, és Márton István alezredest nevezte ki a 2. gyalogezred parancsnokának). Az emberek megrettentek, de a bennük felgyülemlett kérdésekre nem kaptak megfelelő és kielégítő választ.

Ezek a katonák zömében, a toborzottak kivételével, a régi magyar királyi honvédség katonáiból lettek az új magyar demokratikus hadsereg katonái. 1944-ben az Ideiglenes Nemzetgyűlés küldöttei azt mondták, az új hadsereg antifasiszta honvédség legyen, olyan, amelyik alkalmas arra, hogy az oroszok oldalán részt vegyen hazánk felszabadításában, és a fasizmus elleni harcban. Ahhoz, hogy a katonák az egykori szövetséges elleni harcot és a velejáró veszélyeket vállalják, vállalják a fasiszta Németország elleni harcot, meg kell nekik magyarázni és meg kell velük értetni sok mindent, meg kell változtatni az eddigi szemléletüket, és tudatosítani kell, hogy most valóban Magyarorszáért indulnak harcba.

Egy olyan szervezetre volt szükség, amely ezt a munkát elvégzi, amely gondoskodik a politikai felvilágosításról és a nevelő feladat ellátásáról, nevelők kellene, javasolták többen.

Az ötletet a Honvédelmi Minisztérium felkarolta, a minisztériumban kulturális és nevelő osztály alakult. Debrecenben március első két hetében nevelőtanfolyamot tartottak.

E tanfolyamot elvégzettek közül a debreceni 6. hadosztálynál megszervezték a nevelőtiszti szolgálatot, a hadosztály-parancsnokság mellett létrejött a nevelőtörzs, az ezredekhez és zászlóaljokhoz (osztályokhoz) nevelőtiszteket; a századokhoz (ütegekhez) pedig nevelőket osztottak be.

A minisztérium március 31-én intézkedett, hogy a nevelői szolgálatot Jászberényben is szervezzék meg. Egy-két alegységnél már volt nevelő (ahol a parancsnok is szükségesnek tartotta és akadt vállalkozó személy is, ezek azonban irányítás nélkül működtek és ideiglenesen.) Április 4-én Debrecenből a 6. hadosztálytól nevelőtiszti bizottság érkezett Jászberénybe „Nevelőtiszti intézmények szervezése” céljából. A bizottság tagjai: Tarján Imre zászlós, Szen Imre őrmester, Papp Zoltán őrmester, Nagy László tizedes és Molnár Tibor honvéd, valamint Kósa Pál szakaszvezető.

Jászberényben Szalay Tibor alezredes hadosztályparancsnok fogadta őket. E bizottságból alakult meg a hadosztály „kulturális és nevelő osztálya”. A helyi kommunista párt segítségével megszervezték a nevelőtiszti tanfolyamot, mely április 16-tól 22-ig tartott és a Pannónia szállóban (lebontották, ma lakóháztömb áll a helyén, Lehel Vezér tér és Táncsics Mihály u. sarkán) rendezték meg.

A tanfolyamot a HOPK rendelte el, 90-100 fő körüli résztvevője volt. 17-én elrendelte, hogy a tanfolyamon a hadosztály tábori lelkészi kara is vegyen részt. A tanfolyamon többek között előadást tartott Szalay Mihály (a „magyar Csapájev”) őrnagy, Porffy György tüzér őrnagy, Szalay Tibor alezredes H.o.pk., Csik Péter jászberényi ügyvéd, a helyi kommunista párt titkára, Molnár László a helyi kommunista párt elnöke, és Tarján Imre zászlós. A tanfolyam tartama alatt április 20-án megérkezett Debrecenből az 1. hadosztály kinevezett nevelőtisztje Rózsa András hadnagy. A tanfolyam vizsgával zárult, utána mindenki megkapta a beosztását, és a résztvevők visszatértek a csapatokhoz.

Még egy tényről kell megemlékeznünk, amit ma úgy neveznénk, hogy „átvilágítás”, és ez a tiszti és tiszthelyettesi állomány egy részét érintette. 1945. január 4-től 1948. október 31-ig igazoló bizottságok működtek Magyarországon, melyek az egyes személyek politikai előéletét vizsgálták, és akiket a bizottság alkalmasnak talált, az adott területen, azok folytathatták munkájukat. A hadosztályparancsnok 1945. április 23-án közzétette azon tiszt és tiszthelyettesek nevét, akik igazolásra kerülnek. Ez 24 tisztet és 35 tiszthelyettest érintett. Hogy mennyiben került ez végrehajtásra, nem tudjuk, ugyanis ebben az időben a hadművelleti területre való utazásra készültek.

Március 24-én a honvédelmi miniszter kérte a SZEB-et, hogy tegye lehetővé a hatodik és első hadosztály kiszállítását a harctérre, mert a csapatok felfegyverzésének befejezése az arcvonal közelében könnyebben megoldható. Vörös János kérését, az ország felszabadításakor Sztálinhoz intézett táviratában Miklós Béla miniszterelnök újra megismételte. Április 7-én a Vörös Hadsereg Vezérkari Főnöke táviratot küldött a SZEB elnökének, Vorosilovnak, és Tolbuchinnak, a harmadik Ukrán Front parancsnokának, melyben közli, a Legfelsőbb Főparancsnok engedélyezte, hogy a két gyaloghadosztályt (első és hatodik) felkészültségi fokuknak megfelelően átadják a harmadik Ukrán Front állományába.

A hadosztály bekapcsolódik a háborúba

Az első hadosztály első szerelvényét 1945. április 28-án 01 óra 27 perckor indították el a nyugati hadművelleti területre. Osztrák földön az élelmezésük megjavult. Megkapták a szükséges műszaki felszerelést és lőszert is kaptak. Megkezdtek a kiképzés hiányosságainak pótlását. A hadosztályt a 3. Ukrán Fronthoz tartozó 26. hadsereg kötelékébe osztották be.

Május 9-én érkezett meg hozzájuk is a hír, Németország kapitulált, vége a háborúnak. Harci bevetésre így nem kerültek. Rövid ideig még Ausztriában maradtak, rendfenntartási feladatokat láttak el.

Május 13-án déli 12 órakor érkezett meg a hadosztályparancsnokságra a hadsereg csoportparancsnokság intézkedése, melynek értelmében a hadművelleti területen feladatot nem kapnak, kivonják őket a 26. szovjet hadsereg alárendeltségéből és Pápa – Celldömölk, valamint Répcelak – Celldömölk – Jánosháza térségébe kell átcsoportosulniuk. Feladatuk vasútbiztosítás lesz, továbbra is szovjet alárendeltségben működnek.

Jászberényben a Szabadság tér 1. szám alatti épület falán emléktáblát helyeztek el 1970-ben az Első Magyar Hadosztály emlékére. Ezen az emléktáblán többek között az alábbi szöveg olvasható: *„Ebben az épületben alakult meg 1945. március 1-jén a fasizmus elleni harcra szervezett demokratikus magyar hadsereg első hadosztályának parancsnoksága”*

A fentebb írottakból ki hinné, hogy ez nem ekkor és nem itt történt. Szükséges lenne azonban további kutatásokkal tisztázni, hogy ennek az épületnek mi lehetett a szerepe abban az időben, mi köze lehetett a hadosztályhoz, az utókor a hadosztály megalakulásának 25. év fordulóján katonai tiszteletadás mellett miért ezen az épületen helyezte el és avatta fel az emléktáblát.

Ezek az események 65 éve történtek. Az események résztvevői közül ma már kevesen élnek. A 65. évforduló alkalmából 2010. március 17-én 11 órakor a még élő bajtársak képviselői, a helyi Honvéd Nyugdíjas Klub és Jászberény Város Önkormányzata koszorúzással egybekötött szerény megemlékező ünnepséget tartott a bank falán lévő emléktáblánál.

Ezen írással emlékezünk mi is arra a 10500 jászberényi hadifogolyra, akik az új magyar demokratikus honvédség úttörői, első katonái voltak, vállalkoztak a német megszállók elleni harcra és a megtépzott magyar nemzet becsületének helyreállításáért fogtak fegyvert.

Források:

- Kis András: Az 1. hadosztály Zrínyi Katonai Kiadó – Budapest, 1979.
- Kis András: A Magyar Honvédség újjászervezése Zrínyi Kiadó – Budapest, 1995.
- Új haza, új hadsereg - Visszaemlékezések az 1945-1948-as évekre. Zrínyi Katonai Kiadó – Budapest, 1985.
- Mucs Sándor - Zágoni Ernő: A magyar Néphadsereg története Zrínyi Katonai Kiadó - Budapest, 1984.
- Kubinyi Ferenc: Fekete lexikon. J. 1945 – 1956. Malomfalvi Kiadó, 1994.
- Besenyi Vendel: Gondolatok egy emléktábla kapcsán. Berényi Kármentő - 2000. május.

- Az 1. hadosztály naplója - Hadtörténeti Levéltár - Honvédelmi Minisztérium Béke előkészítő csoport iratai A/III. 16. sz.
- Csohány Endre: Ha ég a ház Magvető Könyvkiadó: Budapest, 1988.
- Jászsági Szabad Nép: 1945. április 22-29, május 6.

Melléklet: Jászberényben székelő hadosztálynál igazolásra kerülők névsora

Tisztek:

- *Csics Zoltán*, alezredes , (1899. Tata, Demjanovich Anna)
- *Török Zoltán*, tart. fhadgy, (1899. Gyergyótölgyes, Kapos Irma)
- *Sándi Zoltán*, tart. hdgy, (1914. Miskolc, Halmay Gizella)
- *Sipos Lajos*, tart. zászlós, (1913. Sopron, Kovács Margit)
- *vitész Török Pál*, ht. szds., (1911. Pozsony, Würtalev Sarolta)
- *Varga József*, ht. fhdgy, (1915. Sopron, Böcskey Zsófia)
- *Rákosi Béla*, ht. hdgy, (1922. Budapest, Walser Etelka)
- *Balogh László*, ht. hdgy, (1924. Pestszenterzsébet, Kőszeghy Irén)
- *Deli Ferenc*, ht. szds, (1910. Nagyláz, Kiss Julianna)
- *vitész Ivándy Somogyi Dénes* százados, (1915. Alsólendva, Kiss Mária)
- *Köteles Jenő*, ht. fhdgy, (1914. Szendrőlád, Molnár Margit)
- *Segesváry József*, hadnyagy, (1914. Szerencs, Neumányi Margit)
- *Domoki Róbert*, tart. hdgy, (1915. Budapest, Orosz Mária)
- *Ondréh József*, tart. zászlós, (1919. Ercs, Mikita Erzsébet)
- *Márk Endre*, tart. zászlós, (1902. Szalancs, Kéry Borbála)
- *Fekete Gyula*, tart. zászlós, (1915. Győr, Szegedi Terézia)
- *Vágvölgyi Béla*, tart. zászlós, (1916. Budapest, Leustach Komélia)
- *vitész Viharos Gyula*, őrnagy, (Budapest, Berzay Rozália)
- *Gyeressy (Serbán) János*, szds, (1896. Müller Katalin)
- *Bánki Béla*, ht. fhdgy, (1914. Dombóvár, Kiss Julianna)
- *Mándi Márton István*, alezredes, (1898. Ipolyság, Hatser Irén)
- *Bíró Imre*, tart. zászlós, (1913. Füzesabony, Szabó Mária)

- *Bakó Bertalan*, tart. zászlós, (1917. Szekszárd, Kazamár Emília)
- *Kovács Ernő*, tart. zászlós, (1916. Kaposvár, Bozsovcics Anna)

Tiszthelyettesek:

- *Faragó Ferenc*, ht. őrmester, (1914. Kecskemét, Kőrösi Juszтина)
- *Bársony József*, ht. őrmester, (1912. Nagyvárad, Malek Borbála)
- *Goda István*, tsz. őrmester, (1917. Szentlőránt, Goda Erzsébet)
- *Nagy József*, tsz. őrmester, (1919. Vasszécsény, Horváth Márta)
- *Szabó Károly*, ht. őrmester, (1919. Körösladány, Berta Eszter)
- *Juhász Ferenc*, tart. őrmester, (1921. Budapest, Eröss Mária)
- *Katkó József*, ht. őrmester, (1913. Püspöklele, Bajusz Mária)
- *Frisch Ferenc*, o. őrmester, (1911. Budapest, Schneider Terézia)
- *Soltész Lajos*, őrmester, (1914. Tápiószentmárton, Hábencics Teréz)
- *Mánfai Kálmán*, őrmester, (1921. Pestszenterzsébet, Szemerédi Ilona)
- *Marosvölgyi Mihály*, ht. őrmester, (1916. Szentkirály, Sümeghy Mária)
- *Jászberényi László*, tart. őrmester, (1912. Kerecsalja, Chemistyak Ilona)
- *Filó Lajos*, tart. őrmester, (1921. Budapest, Bögös Vilma)
- *Mich Vilmos*, őrmester, (1919. Budapest, Gróza Irén)
- *Benkóczy Béla*, (1922. Eger, Sir Anna)
- *Pintér Gyula*, tart. őrmester, (1915. Seregélyes, Birkás Anna)
- *Bekési Ferenc*, tart. őrmester, (1913. Németboly, Schneider Vilma)
- *Kápolnás Kálmán*, tart. őrmester, (1910. Budapest, Büttl Mária)
- *Kovács Sándor*, tart. őrmester, (1904. Mohács, Kaiser Anna)
- *Mosonyi József*, tart. őrmester, (1911. Siklós, Óderfeld Viktória)
- *Gadó János*, tart. őrmester, (1914. Pécs, Schetter Anna)
- *Kovács Dezső*, tart. őrmester, (1917. Eger, Csap Rozália)

- *Makai Károly*, tsz. őrmester, (1919. Budapest, Sikentác Erzsébet)
- *Fogarasi László*, őrmester, (1926. Esztergom, Rehen Mária)
- *Tóth József*, őrmester, (1921. Pécs, Mihálovics Mária)
- *Sziivás József*, őrmester, (1921. Lórántháza,)
- *Urik György*, tart. őrmester, (1919. Budapest, Encsel Sylvia)
- *Temai Ferenc*, ht. törm., (1903. Dencsháza, Horváth Teréz)
- *Kartai Pál*, tsz. őrm., (1922. Nagydorog, Gazdag Éva)
- *Balog István*, tsz. őrm., (1917. Sajkáslak, Kiss Emma)
- *Adamov László*, ht. őrm., (1914. Battonya, Belár Hajnal)
- *Kovács József*, tsz. őrm., (1923. Pécs, Weitzl Katalin)
- *Petrei Jakab*, tsz. őrm., (1919. Bonyhád, Till Katalin)
- *Kovács Ferenc*, sz. őrm., (1919. Sámód, Gnezogi Anna)
- *Cs. Tóth Ferenc*, ht. őrm., (1914. Soltvadkert, néhai Ocskó Mária)

A névsort *Szalay Tibor* ezredes, hadosztályparancsnok 1945. április 23-án tette közzé.

Forrás: Jászsági Szabad Nép - 1945. április 29. - 4. oldal